

ĀRVALSTU TIEŠO INVESTĪCIJU EKONOMISKĀ IETEKME LATVIJĀ

THE ECONOMIC EFFECT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN LATVIA

Mairis Stempers

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, mairis.stempers@gmail.com, Rēzekne, Latvija
Zinātniskā vadītāja: **Anita Puzule** Mg.oec. lektore

Abstract. *Attracting foreign direct investments is one of the main ways to promote the development of national economy, and these are important from the point of view of increasing competitiveness and faster, quality economic growth. Foreign direct investments can increase insufficient internal savings, ensure the placement of globally effective factories, access to foreign technologies, improve management, facilitate access to foreign markets through foreign partner distribution networks, and improve goods quality and design. The foreign direct investment issue is important in Latvia due to many factors, such as the state of economy and small production opportunities. The decrease in foreign direct investments in Latvia can be explained not only by the negative trends in the world economy but also by the inability of Latvia, for years, to solve legal, healthcare, education, tax system, and other problems. In this work the author shall assess the role of foreign direct investments in the economy of Latvia, which are the biggest investors, how to attract new investors, and the dynamics of foreign direct investments in the last 8 years.*

Keywords: *economy, entrepreneurship, foreign direct investments, investors.*

Ievads

Ārvalstu tiešās investīcijas ir jebkuras valsts ekonomikas neatņemama sastāvdaļa. Investīcijas stimulē un būtiski ietekmē ekonomikas dinamisko attīstību. Ārvalstu investīcijām nenoliedzami ir liela nozīme starptautiskajā integrācijā un globalizācijā, jo to piesaiste palīdz veicināt arī jaunu tehnoloģiju ieviešanu, apmācību un efektīvas strukturālās pārmaiņas. Tās palīdz palielināt eksporta kapacitāti un sekmē pieeju jauniem tirgiem.

Investīcijām ir ļoti nozīmīga vieta Latvijas ekonomikā, jo Latvijā ir salīdzinoši maz iekšējo finanšu resursu, kas daudzos gadījumos būtiski aizkavē valsts ekonomisko izaugsmi un sabiedriskās labklājības veidošanos.

Ārvalstu tiešās investīcijas būtiski atšķiras no netiešiem ieguldījumiem, piemēram, portfeļu plūsmas, kur ārvalstu iestādes iegulda akcijās, kas uzskaitīti par nācīgas birzā. Tiešās ārvalstu investīcijas veicina uzņēmumu attīstību, kā rezultātā attīstās uzņēmumu produktivitāte, bet tajā pašā laikā tas ir risks izspiest vietējos uzņēmumus no tirgus.

Lai piesaistītu jaunus investorus Latvijā ir jāizvēlas pareizā investīciju politika, lai investori būtu ar mieru investēt uzņēmumu piedāvāto produkciju.

Raksta mērķis ir izpētīt ārvalstu tiešo investīciju nozīmi Latvijas ekonomikā un investīciju vidi, analizējot tās struktūru un dinamiku laika posmā no 2009.gada līdz 2017. gadam.

Mērķa sasniegšanai tika izvirzīti šādi uzdevumi:

- 1) izpētīt ārvalstu tiešo investīciju jēdzienu un būtību;
- 2) izpētīt ārvalstu tiešo investīciju ietekmi Latvijas ekonomikā;
- 3) izvērtēt investīciju vidi un to veidojošos faktoros;
- 4) izpētīt un analizēt ārvalstu tiešo investīciju struktūru un dinamiku, kā arī sadalījumu pa reģioniem un nozarēm;
- 5) izstrādāt secinājumus un priekšlikumus, kas veicinātu ārvalstu tiešo investīciju attīstību Latvijā.

Pētījuma priekšmets - ārvalstu tiešo investīciju ietekme ekonomikā.

Pētījuma objekts - ārvalstu tiešo investīciju apjomu struktūra un dinamika.

Raksta hipotēze – ārvalstu tiešās investīcijas ir būtisks dzinējspēks Latvijas ekonomikas attīstībai.

Darba izpildei tika izmantota aprakstošā metode, kura tika izmantota veicot ārvalstu tiešo investīcijas nozīmes izpēti, un statistisko datu analīze, kas izmatota analizējot un apkopojot statistikas datus tabulās, kā arī literatūras analīzes metode, izvērtējot rakstus.

Analīzes periods ir dažāds, bet pamatā tiek aprakstīti dati par periodu no 2009. gada līdz 2017.gadam.

Ārvalstu tiešo investīciju jēdziens un būtība

Ārvalstu tiešās investīcijas (turpmāk - ĀTI) ir ieguldījumi saimniecisko subjektu pamatkapitālā, ar nolūku iegūt tiesības piedalīties šī uzņēmuma pārvaldē (*Nikoloski, 2017*).

ĀTI ir viens no galvenajiem valstu ekonomiskās un sociālās attīstības veicinošiem instrumentiem. ĀTI parasti ir saistītas arī ar tehnoloģijas pārnesi un vadības pieredzes pārņemšanu. Līdz ar to var apgalvot, kā ĀTI veicina straujāku valsts izaugsmi. Valsts ekonomikas attīstībai būtiskas ir tieši ārvalstu tiešās investīcijas (*Melane-Lavado, Álvarez-Herranz, González-González, 2018*). ĀTI ir process, kurā kādas valsts rezidents iegūst savā īpašumā kādas citas valsts uzņēmuma aktīvus, ar mērķi iegūt zināmu kontroli uzņēmumā, piedalīties tā pārvaldē (*Šumilo, 2010*). Starptautiskais Valūtas fonds ĀTI definē kā starptautisko investīciju veidu, kur kādas valsts ekonomikas rezidentam ir mērķis iegūt ilgstošu dalību uzņēmumā, kas ir rezidents kādas citas valsts ekonomikā. Ilgstoša dalība nozīmē, ka pastāv ilgtermiņa attiecības starp investoru un uzņēmumu, kā arī to, ka investoram ir nozīmīga ietekme uzņēmuma vadībā. Starptautiskā Valūtas fonda ĀTI definīcija nosaka, ka ĀTI sevī ietver ne tikai sākotnējo darījumu, ar kuru tiek nodibinātas attiecības starp investoru un uzņēmumu, bet arī visus turpmākos darījumus starp tiem un saistītajiem uzņēmumiem.

Svarīgi atzīmēt, kā ĀTI vienlaicīgi var būt gan par priekšrocību, gan arī par trūkumu. Turklāt tas iespējams abās pusēs - kā ārvalstu investoram, tā arī pieņemošai valstij. Tādēļ pirms investēšanas lēmuma pieņemšanas, tiek veikta rūpīga izpēte - tiek prognozēta ĀTI ietekme uz pieņemošās valsts ekonomiku, kā arī tiek veikta investīciju atdeves analīze no investora viedokļa.

Finanšu krīze var ietekmēt ārvalstu tiešās investīcijas. Kad ir zems ārvalstu tiešās investīcijas, tad ir jāmēģina piesaistīt jauni ārvalstu investori (*Cole, Elliott, Zhang, 2017*).

No politikas viedokļa, jo lielākā daļa valsts saskaras ar sliktu investīciju klimatu un zemu tehnisko daļu no pilsoņiem, lai izmantotu ārvalstu tiešās investīcijas ieplūdi, tādēļ tiek ieteikts nostiprināt investīciju klimatu un pienācīgu darbaspēka apmācību, jo attīstība ir svarīga, lai nodrošinātu ieguvumus no ārvalstu tiešo investīciju ieplūdes valstī (*Eregha, 2015*).

Latvijā investīcijas var uzskatīt par tiešajām, ja tiešajam ieguldītājam pieder 10% (*Šumilo, 2010*.) un vairāk no parastajām akcijām vai balsstiesībām, vai ekvivalenta līdzdalība tiešo investīciju uzņēmumā. Ārvalstu tiešās investīcijas ir cieši saistītas ar tautsaimniecības attīstību valstī (*Kerner, 2014*).

Latvijas investoru piesaistes politika

Ārvalstu tiešo investīciju piesaistē Latvija orientējas uz ģeogrāfiski tuvajām kaimiņvalstīm, kur mūsu valsts ir atpazīstama, un nav jāiegulda papildu resursi informatīviem pasākumiem, ekonomiski stabilām un attīstītām valstīm, kurās tautsaimniecības nozaru attīstības potenciāls un vajadzības atbilst Latvijas perspektīvas sadarbības iespējām, kā arī valstīm, no kurām globāli ir lielākās izejošo investīciju plūsmas – Krievija, Japāna, Zviedrija, Ķīna, Indija, ASV, Francija, Vācija un Lielbritānija (*Ekonomikas ministrija, 2015*). Lai piesaistītu potenciālos ārvalstu investorus, investoram tiek piedāvāti atviegloti nosacījumi biznesa darbībai, kā arī atviegloti nosacījumi muitas robežas šķērsošanā. Biznesa iespējas vienmēr būs svarīgs faktors, lai piesaistītu ārvalstu tiešās investīcijas (*Volos, Kyprianidis, Stouboulos, 2015*).

Ārvalstu tiešo investīciju dinamika

Pēc oficiāliem datiem pirmās ārvalstu investīcijas ieplūda Latvijā 1990.gadu sākumā, pēc neatkarības atjaunošanas (*Balticexport, 2013*). Par pirmajiem Latvijas investoriem kļuva skandināvi - Skandināvijas valstis investēja gan telekomunikāciju nozarē (Lattelekom kompānija) gan finanšu sektorā (Hansabanka). Nozīmīgu lomu ārvalstu investīciju stimulēšana nospēlēja vairāku valsts uzņēmumu privatizācija, kas sākās 1993.–1995. gadā.

Pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā 2004.gadā investīciju apjomi piedzīvoja jauno pieauguma vilni - pieauga ne tikai tiešās ārvalstu investīcijas, bet arī banku piesaistītie resursi (sindicētie kredīti, nerezidentu noguldījumi un aizņēmumi no mātes kompānijām), no kuriem daļa caur izsniegtajiem kredītiem nonāca nekustamā īpašuma tirgū. Latvijas Bankas apkopotā Latvijas starptautisko investīciju bilance liecina, kā tiešo ārvalstu investīciju atlikums iespaidīgi pieauga no 3,3 miljardiem eiro 2004.gada beigās līdz 8,1 miljardam eiro 2008.gada beigās, tikmēr banku aizņēmumi 2008.gada sasniedza 14,3 miljardus eiro.

Līdz ar ekonomiskās izaugsmes atsākšanos strauji pieauga arī tiešās ārvalstu investīcijas - ārvalstu investīciju apjoms 2010.gadā 4 reizes pārsniedza 2009.gada rādītājus, savukārt 2011.gadā tas bija pieaudzis gandrīz 4 reizes, salīdzinot ar 2010.gadu, veidojot 5,2% no IKP. 2012.gadā un 2013.gadā pirmajās trīs dekādēs ārvalstu investīciju pieaugums bija salīdzinoši mērenāks, veidojot attiecīgi 3,2% un 2,3% no iekšzemes kopprodukta. 2012. gadā ārvalstu tiešās investīcijas Latvijā pieauga lēnāk nekā iepriekšējā gadā - to ieplūde sasniedza 771,57 miljonus eiro jeb 3,5% no iekšzemes kopprodukta. 2013.gada septembra beigās tiešo ārvalstu investīciju uzkrājums Latvijā bija 11,6 miljardi – tas ir, par 13% vairāk nekā šajā periodā 2012.gadā.

2013.gadā Latvijas lielākā investētājvalsts bija Zviedrija. Analizējot datus autors secina, kā laika periodā no 2009.gada līdz 2013.gadam Latvijai ne tikai izdevās saglabāt vecus investorus (Krievija, Igaunija, Kipra, Zviedrija, Lietuva un Nīderlandes), bet arī piesaistīt jaunus: Lielbritānija, Īrija un Vācija. Zviedrija savukārt nomainīja Igauniju lielākā investora statusa. Pēc ekonomistu prognozēm Latvijā arī turpmāk būs interesanta priekš ārvalstu investoriem un ārvalstu tiešo investīciju apjomi nākotnē tikai palielināsies.

Statistika par uzkrātajām ārvalstu tiešajām investīcijām Latvijā 2014. gada 1. ceturksnī uzrāda kritumu par 0.4% salīdzinājumā ar iepriekšējo ceturksni (šie dati koriģēti no sākotnēji aprēķinātā 10.6% ceturkšņa krituma) (*Makroekonomika.lv, 2017.*). Neskatoties uz to, ka 2014. gada 1. ceturksnī tiešo investīciju dati uzrāda kritumu, ir daudzi citi faktori, kas liecina, ka kopumā Latvijas ekonomika ir pietiekami noturīga pret dažādiem nelabvēlīgiem ārējiem satricinājumiem.

Atbilstoši ar Latvijas bankas datiem lielākā ārvalstu tiešo investīciju daļa nonāk pakalpojumu sektorā. Ekonomiskās izaugsmes gados tiešās ārvalstu investīcijas pakalpojumu sfērā gandrīz četras reizes pārsniedza investīcijas apstrādes rūpniecībā. Ekonomiskās lejupslīdes laikā (2008. un 2009.gadā) investīciju kopējā gada summa samazinājās gandrīz 3 reizes, tirdzniecības sektorā sasniedzot negatīvu bilanci, savukārt investīcijām nekustamā īpašuma sektoram samazinoties uz pusi. Investīcijas pakalpojumu sektorā samazinājās par 72,8%, kamēr rūpniecībā tikai par 15%. 2013.gada septembrī uzkrātās ārvalstu investīcijas apstrādes rūpniecībā bija 24,3%. No 2007.gada beigām līdz 2013.gada septembrim strauji pieauga uzkrātās investīcijas apstrādes rūpniecības sektorā (pieaugums par 94,8%). Šo pieaugumu ietekmēja ievērojamā investīciju summa, kas tika ieguldīta būvniecības materiālu ražošanā (pieaugums par 126,9%) un kokapstrādē (90%). Šīs divas nozares 2013.gada 3.ceturksnī veidoja 58,3% no uzkrātajām ārvalstu investīcijām apstrādes rūpniecības industrijā (pieaugums par 54%, salīdzinājumā ar 2007.gada nogali). Tomēr vajag secināt, ka apstrādes rūpniecības nozarē Latvijā ārvalstu investoriem šobrīd šķiet mazāk pievilcīga, salīdzinājumā ar kaimiņvalstīm, jo Lietuvā un Igaunijā analogiskie rādītāji ir krietni lielāki: periodā no 2010.gada līdz 2013.gadam 31% no kopējās investīciju summas Baltijas valstu apstrādes rūpniecībā nonāca Lietuvā, 47,6% - Igaunijā un tikai 21,4% - Latvijā.

2016.gadā visvairāk investēja finanšu un apdrošināšanas darbības sektora, operācijas ar nekustamo īpašumu, apstrādes rūpniecības sektora un vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības nozarē, bet 2017.gadā visvairāk investēja operācijas ar nekustamo īpašumu.

Analizējot 2017.gada ieguldījumus, redzams, ka lielākais uzkrāto ārvalstu tiešo investīciju apjoma pieaugums noticis pateicoties SIA "Cemex" pamatkapitāla palielināšanai par 80 milj. EUR. Uzņēmuma pamatkapitāls palielināts, tā vienīgajam dalībniekam Nīderlandē reģistrētajai kompānijai "Rugby Holding B.V." izdarot naudas ieguldījumu SIA "Cemex", un palielinot pamatkapitāla daļu skaitu par 5000. Pēc Lursoft aprēķiniem, aizvadītajā gadā no Nīderlandes Latvijas uzņēmumu pamatkapitālos ieplūduši 217,66 milj. EUR. Tikai nedaudz mazāk, proti, 206,65 milj. EUR ieguldījuši Zviedrijas pārstāvji. Krievija ar 54,28 milj. EUR ierindojusies saraksta 6.pozīcijā (*Lursoft, 2018.*).

Autors secina, ka Latvijai turpinās augt investīcijas, jo ir labas iespējas izmantot tautsaimniecību un ražošanu.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Laika perioda no 2011. līdz 2013.gadam Latvijas ārvalstu tiešo investīciju nozare ir redzamas pozitīvas tendences, jo sākot no 2011. gada ārvalstu investīciju uzkrājumu apjomi strauji palielinās, līdz ar to Latvijai veicina ekonomikas attīstību.
2. Analizējot datus par ārvalstu tiešo investīciju dinamiku, autors secina, ka Latvijas ekonomika pakāpeniski iziet no lejupslīdes fāzes. Lielu lomu ekonomikas izaugsme nospēlēja investīciju pieaugums. Pateicoties ārvalstu tiešajām investīcijām pieauga valsts IKP, kā arī daudzi darbības sektori saņēma vajadzīgo finansējumu, kas nākotnē būtiski ietekmēs ekonomiku.
3. Pēc ārvalstu tiešo investīciju dinamikas izanalizēšanas var secināt, ka neskatoties uz to, ka investīciju apjomi ar katru gadu pieaug, investīciju rādītāji, vēl nav sasniegusi tādu līmeni, kuru Latvijai ir perspektīvas sasniegt. Tāpēc ir ļoti svarīgi turpināt pilnveidot mūsu attiecības ar Eiropas Savienību, kā arī piesaistīt jaunus investorus, lai uzlabotu valsts ekonomisko situāciju.
4. Ekonomikas ministrijai, lai veiksmīgi konkurētu par ĀTI piesaisti, ir jāpilnveido līdzšinējais investīciju piesaistes modelis un jāidentificē līdzekļi, kuru pielietojums visefektīvāk nodrošinātu ārvalstu finanšu kapitāla ieplūdi esošajās un potenciāli perspektīvās Latvijas tautsaimniecības nozarēs, kas veicinātu valsts ekonomisko attīstību.
5. Ārvalstu investoru padomei Latvijā vajadzētu rīkot seminārus Latvijas uzņēmumiem, lai mācītu un ieteiktu, kā pareizi piesaistīt jaunus investorus, tādā veidā uzlabotu uzņēmējdarbības vidi un veicinātu ārvalstu investīcijas Latvijā.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Balticexport (2013). *Ārvalstu investīciju vide Latvijā*. <http://balticexport.com/?article=arvalstu-investiciju-vide-latvija&lang=lv>, sk. 04.01.2018.
2. Cole, M.A., Elliott, R.J., Zhang, L. (2017). Foreign Direct Investment and the Environment. *Annual Review of Environment and Resources*, vol. 42, pp. 465-487. Retrieved 03.01.2018 from <http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=365c6f0e-e9b0-492b-a9f682c775a74029%40sessionmgr103&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=125725906&db=a9h>
3. Ekonomikas ministrija (2015). *Nacionālā industriālā politika*. https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/nacionala_industriala_politika/, sk. 04.01.2018.
4. Eregha, P.B. (2015). Foreign Direct Investment Inflow, Volatility and Domestic Investment in West Africa. *The Journal of Developing Areas*, vol. 49, no. 2, pp. 273-294. Retrieved 03.01.2018 from <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&sid=26250a25-bed1-4ecc-9401-02e1b9069e75%40sessionmgr110&hid=124>
5. Kerner, A. (2014). What We Talk about When We Talk about Foreign Direct Investment. *International Studies Quarterly*, vol. 58 (4), pp. 804-815. Retrieved 04.01.2018 from <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=6&sid=b3bf09d6-1700-48d5-9afc-5ad1ce2ae88e%40sessionmgr4001&hid=4104&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=99906923&db=a9h>

6. Lursoft (2018). *Uzkrāto ārvalstu tiešo investīciju apjoms 2017.gadā turpinājis sarukt* <http://blog.lursoft.lv/2018/01/26/uzkrato-arvalstu-tieso-investiciju-apjoms-2017-gada-turpinajis-sarukt/>, sk. 20.03.2018.
7. Makroekonomika.lv (2017). *Nenovērtēt par zemu Latvijā sasniegto*. <https://www.makroekonomika.lv/nenovertet-par-zemu-latvijas-sasniegto>, sk. 04.01.2018.
8. Melane-Lavado, A., Álvarez-Herranz, A., González-González, I. (2018). Foreign Direct Investment as a Way to Guide the Innovative Process Towards Sustainability. *Journal of Cleaner Production*, vol. 172, pp. 3578-3590. Retrieved 24.01.2018 from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652617305760>
9. Nikoloski, D. (2017). The Impact of Foreign Direct Investments on Employment: The Case of the Macedonian Manufacturing sector. *Eastern Journal of European Studies*, vol. 8, no. 2, pp. 147-165. Retrieved 04.01.2018 from <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=4a5336f6-ae8f-4337-8486-45d116dd3c88%40sessionmgr104>
10. Šumilo, Ē. (2010). *Ārvalstu tiešās investīcijas*. <http://profizgl.lu.lv/mod/book/tool/print/index.php?id=16789#ch3349>, sk.03.01.2018.
11. Volos, C.K., Kyprianidis, I.M., Stouboulos, I.N. (2015). The Effect of Foreign Direct Investment in Economic Growth from the Perspective of Nonlinear Dynamics. *Journal of Engineering Science and Technology Review*, vol. 8 (1), pp. 1-7. Retrieved 04.01.2018 from <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=b3bf09d6-1700-48d5-9afc-5ad1ce2ae88e%40sessionmgr4001&hid=4104>

Summary

Foreign investments are usually defined as long-term foreign capital flow divided into direct and portfolio investments.

Foreign direct investments (FDI) have different forms:

- Establishing a new company as an associate or subsidiary company in a foreign country;
- Expanding an existing entity or subsidiary;
- Acquiring a foreign company or its assets.

Nowadays FDI have a very important role in the development of national economies. Benefits from FDI inflow can manifest in different ways. First of all, FDI is an important source of funding for covering current account deficit and provide the funding required for creating the capital of local companies. Secondly, FDI promote the transfer of technologies, knowledge, and skills, which significantly promotes the expansion of local company activity, improves their competitiveness and helps get integrated in foreign markets.

Each country has conditions that affect FDI, which depending on FDI motives of the companies can either promote or hinder FDI in a particular country.

The factors determining the FDI environment are economic, political, and other factors.

FDI is an excellent way of improving entrepreneurship in Latvia using investor funds.